

ATTÂBÎ, Külsüm b. Amr

(كلثم بن عمرو التتائبي)

Ebû Amr (Ebû Âlî) Külsüm b. Amr
b. Eyyûb el-Attâbî et-Tağlibî
(ö. 220/835)

Abbâsîler devri

şair, hatip ve kâtiplerinden.

Muallakât-ı seb'a şairlerinden Amr b. Külsüm'un soyundan olup Tağlib kabilesindedir. Şam civarındaki Kinnesrîn kasabasında doğdu (135/752). Doğum tarihinin kesin olarak bilinmediği de söylenmektedir. Bir müddet Re'sülayn ve Rakka'da ikamet ettikten sonra Bağdat'a yerleşti ve orada Farsça'yı öğrendi. Üç defa gittiği İnan'da Merv ve Nişâbur kütüphanelerinden çok faydalandı. Bağdat'ta Mu'tezile kelâmcıları ile görüşmesi neticesinde Mu'tezile'nin görüşlerini benimsedi. Hatta bu münasebetle mantika dair bir de kitap yazdı. Attâbî tam bir zâhid gibi yaşıyordu. Nitekim Hârûnürreşid'in veziri Yahyâ b. Hâlid el-Bermekî, Attâbî'nin zâhidâne bir hayat süren faziletli bir insan olduğunu duyunca onu himayesine aldı. Şair de ona ve oğulları Fazl ile Ca'fer'e, daha sonra da takdim edildiği Hârûnürreşid'e methiyeler yazdı; bu sayede halifenin iltifatına nâil oldu. Fakat Mu'tezilî fikirlere karşı olan halife onun bu mezhebe meylini öğrenip huzuruna çağırınca, Bermekîler, başına bir şey gelmesinden korkarak şairi gizlediler; daha sonra da halifenin onu bağışlamasını sağladılar. Bunun üzerine Attâbî divan kâtipliğine getirildi. Farsça bildiği için bu görevi başarı ile yürüttü. Abbâsîler'in Horasan valisi ve Tâhirîler hânedanının kurucusu Tâhir b. Hüseyin ve oğlu Abdullah ile iyi münasebetleri olduğu gibi Halife Me'mûn'un yanında, ihtiyarlık günlerinde onun omuzlarına tutunup ayağa kalkacak kadar büyük itibarı vardı. Buna rağmen halifeden ve diğer devlet adamlarından hiçbir maddî menfaat beklemedi. Karısının ısrarına rağmen ölünceye kadar yaşadığı zâhidâne hayatı değiştirmede. 220'de (835), bu rivayete göre de 208'de (823) Bağdat'ta öldü.

Medih, hiciv, gazel ve daha çok hikmet türünde şiirler söyleyen Attâbî, kendinden öncekilerde pek görülmeyen ifade güzelliği ve düşünce derinliği, mektuplarındaki zengin dil ve üslup, ayrıca hitabelerindeki başarısı ile edebiyat tenkitçilerinin takdirini kazanmıştır.

Günümüze kadar ulaşmayan eserlerinin dil ve edebiyata dair olduğu, bir kısmının ise *Kelile ve Dimne* türünde hayvan hikâye ve masallarından meydana

geldiği tahmin edilmektedir. İbnü'n-Nedîm, onun şiirlerinden meydana gelen 100 varaklık bir mecmuayı gördüğünü söylemektedir. Bazı antoloji ve edebiyat kitaplarında da Attâbî'nin şiirleri yer almaktadır. Kaynaklarda zikredilen eserleri şunlardır: *Kitâbü'l-Elfâz*, *Kitâbü Fünûnî'l-hikem*, *Kitâbü'l-Âdâb*, *Kitâbü'l-Hayl*, *Kitâbü'l-Ecvâd*, *Kitâbü'l-Manîk*. Bu sonuncu eserin müellifin yaşadığı devirde bir hayli meşhur olduğu söylenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve'su'arâ*, s. 549; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğâni*, XIII, 109-125; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 13, 134-135, 139, 186; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, XII, 488-492; Sem'ânî, *el-Ensâb*, VIII, 378-379; X, 242-243; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XVII, 26-31; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 219-221; *İzâhu'l-meknûn*, II, 201; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 120; Sezgin, *GAS*, II, 540-541; C. Zeydan, *Âdâb* (Dayf), II, 103-104; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edeb*, II, 218-221; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, III, 419-425; R. Blachère, "al-'Attâbî", *EI*² (Fr.), I, 773-774.

CEMAL MUHTAR

ATTAR

(العطار)

Eskiden bir nevi eczacılık yapan, güzel kokular satan, bugün ise baharat, şifalı otlar ve kurutulmuş çeşitli gıda maddeleri ticareti yapan kimselere verilen ad.

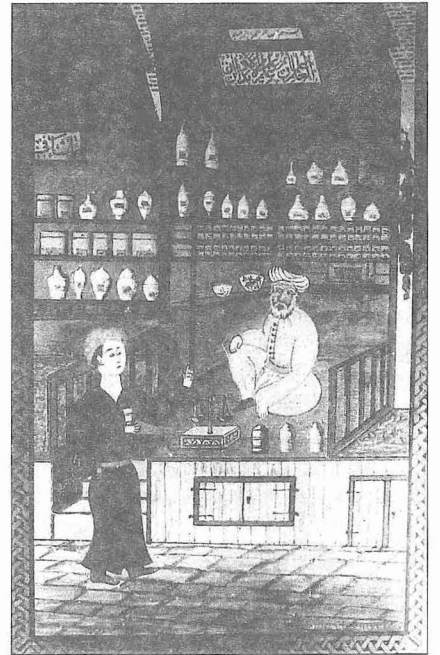
Türkçe'de daha çok aktar şeklinde söylenen kelime, "güzel koku" anlamındaki Arapça irtıdan gelmektedir. Ancak attar yalnız güzel kokular değil her türlü şifalı bitkileri ve bunlardan yaptığı ilaçları da (akkâr, çoğulu akâkîr) satardı. Nitekim bu kelime Arapça'da *saydalî* veya *saydalânî* (eczacı) ile eş anlamda kullanılmıştır. Attarlık İslâm dünyasında Hz. Peygamber devrinden beri bilinen bir meslektir. Hatta *Şahîh-i Buhârî*'de attar ve güzel koku satışı ile ilgili olarak "Bâb fi'l-'attâr ve bey'î'l-misk" (Buhârî, "Büyû", 38) adıyla ayrı bir başlığa yer verilmiştir. Eskiden beri serbest ticaret yapan attarların dükkânları eczanelerin ilk örnekleridir. Bazı attarların uygun olmayan veya özelliklerini yitirmiş malzemeleri satmaları, hatta hastalara zaman zaman başka ilaç vermelerinin görülmesi üzerine Halife Mu'tasım-Billâh zamanından itibaren attarların imtihan edilerek faaliyetlerinin belgeye bağlanması yoluna gidilmiş ve attar dükkânlarının kontrolü *hisbe** teşkilâtının görevleri arasında yer almıştır. Birçok şehirde yalnız attarların faaliyet gösterdikleri çarşı ve pazarlar vardı. Bunların en meş-

hurları Fustat'taki Sûku'l-attârîn, Şam'daki Sûku'l-itr ve İstanbul'daki Mısır Çarşısı idi.

Bir eczacı gibi bazı temel bilgilere sahip olması gereken attarın gerek sağlık gerekse ticaret bakımından maddelerin korunma usullerini bilmesi, çabuk bozulan maddeleri de tanıması gerekiyordu. Kurutulmuş çeşitli otlar, yapraklar, kökler, çiçekler, tohumlar, meyvalar ve diğer şifalı otların önemli bir kısmı kuru olarak satılırken bazı ilaçların yapılmasında kullanılan nebâtî, hayvanî ve maddenî maddeler (drogalar) ise daha çok basit ve iptidai şekliyle (müfred ilaçlar) tek tek satılırdı. Fakat attarlar eskiden bugünkü eczanelerde yapıldığı gibi, suda kaynatılmış ve pişirilmiş ilaçlar dışında hekim reçetelerindeki formüllere göre tıbbî maddeleri birleştirerek müşhil, macun, merhem ve kuvvet verici bazı mürekkep ilaçlar da hazırlarlardı, ancak ilaçları bugünkü eczacılıkta olduğu gibi sabit bir terkipte düzenleyemezlerdi.

Tıp ve akrâbâzîle ilgili eserlerde ilaçların yapımında kullanılan bitkiler ve özellikleri, ilaç yapım metotları anlatıldığı gibi (bk. AKRÂBÂZİN, ECZACILIK), Kûhinü'l-Attâr lakabıyla tanınan Dâvûd b. Ebû'n-Nasr'ın (ö. 658/1260'tan sonra) *Minhâcü'd-dükkân ve düstûrül-a'yân li'l-edviyeti'n-nâfi'a li'l-ebdân* adlı meş-

Eski bir tasvirî örnek olarak Süheyl Ünver'in yaptığı attar minyatürü (Nİ Sanı fotoğraf arşivi)

hur eseri gibi attarların el kitabı olarak kullandıkları bazı kitaplar da yazılmıştır.

Attar "eczâ deposu sahibi" anlamında da kullanılmıştır. Bunlar eczacılar gibi ilâç hazırlamaz, ya iptidai maddeleri ayrı ayrı veya hazır ilâçları toptan satarlardı. Eczaneler açıldıktan sonra attarlar tütün ve kahveden boyaya kadar çeşitli şeyler satmaya başladılar.

Eczacılığın gelişmesiyle birlikte attarların faaliyetleri kısıtlanmaya başladı. 1861 tarihli eczacılık nizamnâmesi, ellerinde çalışma izni olan ispençiyarlardan (eczacı) başka hiç kimsenin hiçbir şekilde, parça parça, etkili güçlü ilâç satamayacağı ve tabip, cerrah, baytar reçetesi düzenleyemeyeceği esasını getirdi. Bu yasak toptan eczâ satan tıbbî eczâ tüccarlarıyla attar ve kökçülere de uygulandı. 1883 tarihli eczâ tüccarları ve Mısır Çarşısı hakkındaki tâlimatla ise aktarların eczane açmaları yasaklandı ve satacakları maddeler de sınırlandırıldı. 1885 tarihli nizamnâmede aktar, "sanayiye ve eczacılığa ait ilâç ve kimyevî maddeleri toptan satan esnaf" olarak tarif edilmiştir. Böylece bütün Şark'ta olduğu gibi Türkler'de de attarın ot toplama, kurutma ve bazı ilâç terkipleri yapma gibi faaliyetleri zamanla gerilemiş ve attarın eczacılık yönü gittikçe zayıflayarak tüccar yönü ön plana çıkmıştır.

İslâm dünyasında Kûhinü'l-Attâr gibi tanınmış bazı tıp ve eczacılık âlimlerinin bu mesleğe nisbetle anımları yanında, muhtemelen bir geçim vasıtası veya ek bir gelir temini maksadıyla iritriyat ve ilâç ham maddesi ticareti yapan, yahut bu işle uğraşan baba ve dedelerine nisbetle "Attâr" lakabıyla anılan birçok âlim ve edip vardır. Bunlar arasında en meşhuru Feridüddin Attâr'dır.

BİBLİYOGRAFYA :

A. Süheyl Ünver, *Türkiye Eczacılık Tarihi*, İstanbul 1952, s. 10; a.mlf., *Türk Eczacılık Tarihiine Bir Nazar*, İzmir 1971, s. 4; a.mlf., "Aktar-Akkar", *Dirim*, XXII/9, İstanbul 1947, s. 1-2; Ayşegül Demirhan, *Mısır Çarşısı Drogları*, İstanbul 1975, s. 12-13; Sami K. Hamarneh, *Health Sciences in Early Islam* (nşr. Munawar A. Anes), Blanco 1984, II, 44-46, 63 vd., 90; Turhan Baytop, *Türkiye'de Bitkilerle Tedavi*, İstanbul 1984, s. 47; Rengin Bütün Dramur, *1838-1908 Yıllarında Osmanlılarda Eczacılık ve Deontolojisi*, İstanbul 1984, s. 51-53; Abdülazîz b. İbrâhim el-Ömerî, *el-Hîref ve's-sinâ'at fi'l-Hicâz fi 'aşrîr-Resûl* [baskı yeri yok], 1405/1985, s. 296 vd.; Max Meyerhof, "Esquisse d'histoire de la pharmacologie et botanique chez les Musulmans d'Espagne", *al-Andalus*, III, Madrid 1935, s. 1-41; Bedi N. Şehsuvaroğlu, "Anadolu Türklerinde Eczacılık Tarihiçesi", *Eczacılık Bülteni*, III/8, İstanbul 1961, s. 158; E. Dietrich, "Attâr", *EJ²* (İng.), I, 751-752.

NİL SARI

ATTÂR, Feridüddin

(فرید الدین عطار)

Ebü Hâmid Feridüddîn Muhammed
b. Ebî Bekr İbrâhîm-i Nîsâbüri
(ö. 618/1221)

İrânlı meşhur şair ve
mutasavvîf.

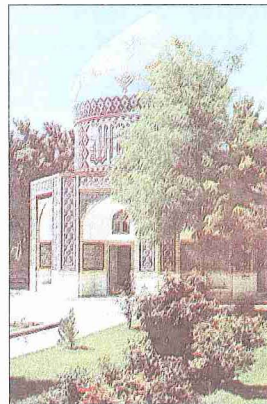
Horasan Selçukluları'nın son zamanlarında, büyük bir ihtimalle 537-540 (1142-1145) yılları arasında Nîşâbur'da dünyaya geldi. Eczacılık ve tıp ile meşgul olduğu için "Attâr" lakabını aldı ve bu lakpla meşhur oldu. Çocukluk ve gençlik devresi hakkında kaynakların verdiği bilgiler çok farklı ve yetersizdir. Ancak eserlerinden, gençliğinde bir taraftan atarlıkla uğraştığı, diğer taraftan da ilim tahsil ettiği, tasavvufî bilgiler edindiği ve çeşitli şeyhlere hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Kendisi, peygamberler ve veliler hakkında birçok kitap okuduğunu ve otuz dokuz yıl müddetle tasavvufla ilgili şiir ve hikâyeleri toplamaya devam ettiğini söyler. Anne ve babasını gençliğinde kaybetmesi dışında ailesi ve yakın çevresi hakkında bir bilgi yoktur. *Muhtarnâme*'sinde yer alan iki rubâisinden, otuz iki yaşındaki bir oğlunu kaybettiği -dolayısıyla evlenmiş olduğu- anlaşılmaktadır.

Kaynakların verdiği bilgilerden ve bazı şiirlerinden anlaşıldığına göre Attâr küçük yaştan itibaren ve özellikle kendisini tasavvufa verdikten sonra birçok seyahatlerde bulundu. Irak, Şam, Mısır, Mekke, Medine, Hindistan ve Türkistan'a yaptığı bu seyahatlerden sonra Nîşâbur'a döndü ve orada inzivaya çekildi. Uzun yıllar devam eden bu inziva hayatı sonunda oldukça ileri bir yaşta iken Moğollar tarafından Nîşâbur'da şehid edildi.

Attâr'ın tasavvuf terbiyesini kimden aldığı, irade hırcasını giyip giymediği ke-

sin olarak bilinmemektedir. Babasının da şeyhi olduğu rivayet edilen Kutbüddin Haydar ile Rükneddîn-i Ekâf (Ekkâf) ve Mecdüddin el-Bağdâdî'nin müridi olduğu şüphelidir. *Esrâr-nâme*'sinin önsözünde aşırı derecede övdüğü Ebü Saîd-i Ebü'l-Hayr'a (ö. 440/1049) mânen intisap ettiğini, sahip olduğu her devleti onun ruhaniyetinden aldığını, kendisini terbiye eden kişinin bu zat olduğunu söyler ve dolayısıyla "Üveysî" olduğuna işaret eder. Eserlerinden, devrindeki birçok mutasavvîf ve şeyhle tanıştığı, onlarla dostluk kurup eserlerini okuyarak kendisini tasavvuf merhalelerini aşmaya hazırladığı, bu gayretler sonunda irşad makamına ulaştığı anlaşılmaktadır. Bir tarikata girmediği kabul edilse bile iddia edildiği gibi o sadece tasavvufa meraklı veya sūfimesrep biri değildir. Tasavvuf erbabının sırlarını öğrenip makam ve hallerini incelemekle yetinmemiş, tasavvufu benimseyip içine girmiş, az da olsa *seyr** ü *sülûk** ile meşgul olmuş ve kendisinden sonra yaşayan pek çok İrânlı mutasavvîf-şair ve edibe önderlik etmiştir. Bunlar arasında Mevlânâ, Mahmûd-ı Şebüsterî, Sa'dî, Hâfîz ve Molla Câmî sayılabilir. Özellikle Mevlânâ'nın Attâr'ı âşikların önderi sayması, tasavvuf yolunda kendisini küçük, onu büyük görmesi, eserlerinden büyük ölçüde faydalanması, hatta onu "ruh", Senâi'yi de ruhun "iki gözü" olarak kabul etmesi, Hallâc'daki nurun Attâr'ın ruhunda tecesselli ettiği ve Hallâc'ın ona mürebbi olduğunu söylemesi şüphesiz bir sebebe dayanmalıdır. Kendisine ait olduğu kesin olarak bilinen eserlerinde Attâr Ehl-i beyt'e hürmet ve sevgide kusuru bulunmayan, müsamahalı ve taassuba karşı bir Sünnî'dir. Hayatının sonlarına doğru Şîî olduğu iddiası, yanlış olarak ona isnat edilen eserlerden kaynaklanmaktadır.

Edebî Kişiliği. Klasik nazım şekillerinin pek çoğunu kullanan Attâr, daha çok mesnevi ve gazelde başarı sağlamıştır. Orijinal ve yer yer aşkla dolu rubâiler yazmışsa da bu türde Hayyâm derecesine ulaşamamıştır. Kasideleri na't, öğüt ve tasavvufun ana meseleleri hakkındadır ve bunlar Gazneliler devrinin büyük kaside üstatları Unsurî, Ferruhî ve Minûcîhrî'ninkiler kadar güzel, âhenkli, akıcı ve olgun değildir. Buna rağmen dinî ve ahlâkî kasidelerde sadece Senâi ve Nâsır-ı Hüsrev'i geçememiştir. Attâr'ın usulî tasavvufî gazellerinde aranmalıdır. O, bu nazım şeklinde yalnız yaratıcı olmakla kalmamış, kendisinden sonra

Feridüddin
Attâr'ın
türbesi -
Nîşâbur /
İran